

KELETAS ĮSPŪDŽIŲ IŠ MOKSLINĖS STAŽUOTĖS NORVEGIJOJE

J. ČIČINSKAS

1979—1980 mokslo metus teko praeisti mokslinėje stažuojuoje Norvegijoje, Oslo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Ekonomikos institute.

Stažuojuotes programa apėmė visuomeninės nuosavybės socialreformistinės koncepcijos klausimus, ypatingą dėmesį atkreipiant į skandinaviskąjį visuomeninės nuosavybės smulkiaburžuazinio traktavimo variantą ir jo pasireiškimą socialdemokratų ekonominėje politikoje.

I

Pažymėtina, kad socialiniams teoriniams tyrimams Norvegijos ekonomistai skiria mažą dėmesio. Ne tik nuosavybės, bet ir kiti socialiniai klausimai ekonominėje teorijoje iš esmės nekeliama ir nenagrinėjami. Neatsitiktinai ir terminas „politinė ekonomija“ nebeegzistuoja moksliniame žodyne, jį pakeitė terminas „ekonomiks“ (nors norvegiškai ekonominė teorija nusakoma žodžiais, kurių lietuviški atitikmenys būtų „socialinė ekonomika“ arba tiesiog „ekonomika“). Ekonominė teorija Norvegijoje — tai labai matematizuota ir praktiškai asociali mokslo sritis, visus ekonominius reiškinius tirianti esant dviem nekintamoms teorinėms prielaidoms — vartotojo „suverenumui“ ir laisvam kainų svyravimui (beje, tas asocijalumas yra labiau išoriškas — pavienių konkrečių ekonominių procesų tyrimas vien kiekybinės analizės būdu faktiškai reiškia kapitalistinės ekonominės sistemos visišką pripažinimą, atsisakymą ją kvestionuoti).

Matematinės ekonomikos dominavimas Norvegijoje yra susijęs su ypatingu Ragnar Frišo (Ragnar Frisch) vaidmeniu šios mokslo šakos raidoje. R. Frišas (1895—1973), įžymus norvegų ekonomistas, pirmasis (kartu su olandų ekonomistu J. Tinbergeniu) Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje, buvo Ekonomikos instituto Oslo universitete įkūrėjas (1932 m.), vienas iš Tarptautinės ekonometrikos asociacijos kūrėjų, ilgametis jos organo „Econometrica“ redaktorius. Daug R. Frišo mokinių ir dabar dirba Oslo universitete bei valstybės administracijoje. Ir moksliniai ekonomikos tyrimai Norvegijoje plėtojami tomis kryptimis, kurias daugeliu atvejų savo darbuose suformulavo R. Frišas.

Tiek R. Frišas, tiek šiandieniniai norvegų ekonomistai nemažą dėmesį skyrė ir skiria makroekonominio planavimo klausimams. Tai susiję su valdančiosios socialdemokratų partijos (Norvegijos darbininkų partijos) ekonomine politika, jos „socialiniu užsakymu“. Todėl Norvegijoje daug daroma makroekonominių procesų modeliavimo ir tų modelių praktinio naudojimo srityje. Nors dabar valstybės administracija turi suformavusi savus stiprius mokslinius bei metodinius ekonominius padalinius (čia pirmiausia minėtinas Centrinio statistikos biuro mokslinio tyrimo skyrius), bet ryšys tarp „akademiinių“ ir „administracinių“ ekonomistų tebėra gan glaudus. Tai didina praktinį ekonomikos mokslo efektyvumą. Žinomo JAV ekonomisto, Nobelio premijos laureato V. Leontjevo nuomone, Norvegija

iš išsivysčiusių kapitalistinių šalių yra toliausiai pažengusi makroekonominė modelių kūrimo ir naudojimo srityje.

Savo darbais, kuriuose vystomi ekonominiai matematiniai metodai, plačiai žinomas ir profesorius T. Hovelmas (T. Haavelmo) dabar išėjęs į pensiją, bet ir toliau dirbantis mokslinio tyrimo darbą (ir tvarkantis R. Frišo rankraštinių palikimą) Oslo universiteto Ekonomikos institute.

Iš dabar Ekonomikos institute dirbančių dėstytojų labiausiai pasižymėjęs yra profesorius Leifas Juhansenas (Leif Johansen) — nepaprastai produktyvus mokslininkas, vystantis makroekonominio planavimo teoriją. Jo sukurtas daugiasektorinio augimo modelis buvo paimtas pagrindu, sudarant Norvegijos ekonomikos ilgalaikio programavimo modelį. Diegiant tą modelį, L. Juhansenas glaudžiai bendradarbiavo su Norvegijos finansų ministerijos ir Centrinio statistikos biuro ekonomistais. Jis ir šiandien tebėra prie finansų ministerijos sudarytos komisijos modelių klausimais narys.

Apskritai mokslinis tiriamasis darbas Oslo universiteto Ekonomikos institute, kaip ir visose kitose aukštosiose mokyklose ir mokslo įstaigose, yra nevaldomas: tyrimų kryptis pasirenka patys vykdytojai. Pats mokslinis darbas — intensyvus: daug rašoma ir publikuojama, nes nuo mokslinės produkcijos (ir vien nuo jos) priklauso tiek dėstytojo autoritetas mokslo pasaulyje, tiek jo tolesnės karjeros šansai. Net manoma, kad aukštosiose mokyklose dėmesys moksliniam darbui yra padidintas dėmesio pedagoginiam darbui sąskaita. . .

Norvegijoje veikia ir kelios centrinės mokslinio darbo koordinavimo tarybos. Humanitarinių mokslų srityje šį vaidmenį atlieka Tyrimų humanitarinių mokslų srityje taryba (NAVF). Pagrindinis jos darbo metodas — kai kurių pasirinktų temų finansavimas (skiriant stipendijas arba tiesiog apmokant tyrimus).

Tiek ekonomikos, tiek kituose visuomenės moksluose dominuoja taikomojo pobūdžio tematika. Dirbti kaip tik šia kryptimi ir skatina mokslininkus valstybinė administracija, suinteresuota gauti kuo veiksmingesnių būdų visuomenės raidos vairavimui. Be jau minėto parinktų tyrimų krypčių finansavimo, plačiai praktikuojamas ekonomistų, sociologų, politologų, istorikų, psichologų įtraukimas į parlamento ar ministerijų sudaromas specialias grupes kuriems nors socialiniams tyrimams atlikti. Pastaruoju metu sociologų ir politologų paslaugos valstybinei administracijai pasidarė ypač madingos, o 7 dešimtmetyje buvo iškilę ekonomistai. Tai susiję su visuomenės raidos socialinių problemų paaštrėjimu ir jau minėtu hipertrofiuotu ekonomistų orientavimusi vien į matematizuotą ekonomikos funkcinių ryšių tyrimą. Kaip tik dėl to 1979 metų pabaigoje Norvegijoje buvo įkurta nauja žinyba — ilgalaikio planavimo ministerija. Jos vadovu tapo buvęs ilgametis finansų ministras P. Klepė (P. Kleppe), o jo pavaduotoju (valstybės sekretoriumi) — sociologijos profesorius iš Bergeno universiteto G. Hernesas (G. Hernes). Pagrindinė tos ministerijos veiklos sfera — bandymai kompleksiskai reguliuoti norvegų visuomenės raidą.

Taigi valstybinis parinktų temų finansavimas faktiškai ne tik atstoja centralizuotą mokslinių tyrimų reguliavimą, bet ir iš viso padeda mokslinę veiklą pajungti pragmatiniams centrinės administracijos tikslams. Ne vienas mokslo darbuotojas Norvegijoje yra įsitikinęs, kad aktuali problema yra ne tyrimų koordinavimas, o atvirškčiai — mokslo darbuotojų nepriklausomumo, savarankiškumo didinimas. Pabrėžiant vis didėjančių valstybės centrinio aparato vaidmenį visuomenės gyvenime ir vis platesnį mokslininkų (ypač socialinių mokslų atstovų) angažavimą valstybės įstaigų interesais, kalbama net apie „mokslinio-administracinio komplekso“ (analogiškai „kariniam-pramoniniam kompleksui“) formavimąsi.

Socialinio turinio ekonominių klausimų tyrinėjimas Norvegijoje iš esmės yra sutelktas politiniuose ir sociologijos moksluose. Būtent politologai

ir sociologai (Oslo universitete) nagrinėja tokius klausimus, kaip „Komunų¹ ekonomika (komunų išlaidų įvairiems sektoriams variacijų tyrimas)“, „Socialdemokratija tarp klasės ir organizacijos“, „Daugianacionalinių bendrovių vaidmuo šiaurės šalių ekonomikoje“, „Dalyvavimas ir demokratija Norvegijoje“, „Politika ir „sveikas protas“ („ekonominio“ aspekto valstybės mokslo problemose tyrimas)“, „Gerovė, konfliktas ir elito santykiai“, „Ekonominiai ryšiai tarp Pietų Afrikos ir Norvegijos“, „Ištekčiai ir tarptautinė politika“, „Energija ir visuomenė“, „Darbo priemonės ir demokratizavimas įmonėje“, „Darbo rinka ir nelygybė“.

Pažymėtina, kad, analogiškai ekonomikos mokslo metodikai, politologijoje ir sociologijoje taip pat vyrauja vien konkrečių, dalinių, funkcinių ryšių analizė, atliekama dažniausiai sociologinės apklausos būdu, esminės išvados daromos iš individualių respondentų subjektyvių vertinimų. Čia stipri JAV sociologų įtaka, susijusi su sociologijos ir politologijos mokslų vystymu Norvegijoje su JAV mokslininkų tiesiogine ir JAV universitetų netiesiogine pagalba. Beje JAV mokslininkai ir mokslo centrai yra pagrindinis, dominuojantis Norvegijos partneris visose mokslo srityse: čia pasireiškia ryški Norvegijos valstybės lyderių atlantinė orientacija, narystės Šiaurės Atlanto pakte padariniai. Ryšiai su kontinentinės Europos kapitalistinėmis šalimis yra daug silpnesni, ir ne tik mokslo sferoje.

Moksliniai ekonomikos tyrinėjimai atliekami keliuose institutuose bei kitose organizacijose. Pagrindinis ekonomistų rengimo ir ekonomikos mokslo vystymo centras — Oslo universiteto Ekonomikos institutas. Jame moko 420 studentų ir dirba 60 žmonių: 6 profesoriai, 8 docentai, 14 dėstytojų ir asistentų, 18 stipendininkų ir stažuotojų bei 14 techninio personalo darbuotojų. Jokių smulkesnių vidinių padalinių institute nėra, nors pasiruošimas, pedagoginio ir mokslinio darbo kryptys ir su tuo susijęs neformalus bendravimas skirsto darbuotojų kolektyvą į ekonomistus, statistikus ir matematikus. Vadovaujantis instituto organas yra taryba, renkama 3 metams iš 30 žmonių (6 tarybos narius renka studentai iš savo tarpo) ir posėdžiaujanti 2—3 kartus per metus. Taryba iš savo narių renka vykdomąjį komitetą (8 žmonės) ir taip pat 3 metams — instituto direktorių. Be direktoriaus, yra instituto sekretorius — samdomas tarnautojas, tvarkantis kasdienę instituto veiklą.

Institutas buvo ir tebėra pagrindinis ekonomistų kadrų rengėjas valstybės administracijai: jo absolventai sudaro didžiąją dalį pagrindinių šalies valstybinių ekonominių įstaigų — finansų ministerijos ir Centrinio statistikos biuro — personalo. Ir dabar yra išlikęs neformalus instituto dėstytojų bendravimas su valstybės administracijos įstaigų darbuotojais; šie periodiškai domisi būsimųjų kadrų pasirengimu, dalyvauja egzaminuose.

Tarptautiniai instituto ryšiai nėra intensyvūs. Kasmet jame vieši vienas kitas stažuotojas (jy būta iš Turkijos, Jugoslavijos, Lenkijos, Ispanijos, Portugalijos, Egipto, Pakistano, Japonijos), kartais trumpam atvyksta svetimšalių profesorių (dažniausiai iš atvykusių į Skandinavijos „centrą“ — Stokholmą). Kartą per 7 metus etatiniai dėstytojai gauna metinių kurybinių atostogų (sabbatical year), kurias naudoja kvalifikacijai kelti. Šiuo atveju vykstama į JAV, Didžiosios Britanijos, Olandijos mokslo centrus. Publikacijų srityje provincinio uždaruomo nesijaučia — aktyviai bendradarbiaujama Skandinavijos šalių, Didžiosios Britanijos, JAV ekonominiuose žurnaluose.

Be Oslo universiteto, ekonomistai ruošiami ir ekonominiai tyrimai atliekami Bergeno universiteto (įkurto 1946 m.) Ekonomikos institute, taip pat dar dviejuose, neseniai įkurtuose Norvegijos universitetuose — Trondheimo (įk. 1969 m.) ir Triomsės (įk. 1969 m.). Universitetų absolventai ekonomistai dirba daugiausia valstybinėje administracijoje, bankuose, dėsto regioniniuose koledžuose, atlieka tiriamąjį darbą moksliniuose institutuose.

¹ Komuna — mažiausias administracinis teritorinis vienetas Norvegijoje.

se. Bendrovėms, firmoms ir įmonėms ekonomistų kadrai rengiami pirmiausia Norvegijos aukštojoje komercinėje mokykloje Bergene (įk. 1936 m.). Joje studijuoja apie 1400 studentų ir dirba 104 dėstytojai (etatiniai). Vidurinės grandies valdymo kadrus Norvegijos ekonomikos privatiniam sektoriui taip pat ruošia Oslo pramonės ekonomikos institutas, 1943 metais Pramonės federacijos įsteigta privati aukštoji mokykla. Siame institute mokosi 800 studentų pagal pilną, 4 metų, mokymo programą ir beveik 3000 studentų vakarinių, besiruošiančių įvairios trukmės (nuo 4 mėnesių iki 2 metų) kursuose įvairiuose Norvegijos miestuose.

Socialinius ir ekonominius klausimus tyrinėja, (dažniausiai iš dalies) ir keletas kitų mokslinių organizacijų: Socialinių tyrimų institutas, Norvegijos tarptautinių santykių institutas, Tarptautinis taikos problemų tyrimo institutas, Christiano Michelseno institutas (Bergene), F. Nanseno fondas, taip pat Taikomųjų socialinių tyrimų institutas ir Norvegijos žemės ūkio ekonomikos institutas.

Mokymo procesas Oslo universiteto Ekonomikos institute vyksta tradiciniais būdais — paskaitomis ir seminarais. Dabar seminarų lyginamasis svoris yra kiek padidėjęs ir siekia maždaug 50% viso mokymo laiko (įvairių seminarų lyginamasis svoris didesnis pirmojoje studijų pusėje). Mokymo procesas prasideda vienu savarankišku semestru, skirtu filosofijos (ir logikos) pagrindu įsisavinimui, ir dar vienu — matematikos žinių sustiprinimui. Toliau eina pirmoji studijų dalis, trunkanti 2 metus ir susidedanti iš matematikos, teorinės ekonomikos, šakinės ekonomikos, socialinio mokslo, teorinės statistikos ir taikomosios statistikos disciplinų. Šios dalies pabaigoje laikomi egzaminai. Juos išlaikiusieji įgyja teisę į eksaminatus oeconomiae (exam. oecon.) laipsnį ir teisę dėstyti vidurinių mokyklų žemesnėse klasėse. Antroji studijų dalis trunka 2—2,5 metų. Tuo metu dėstoma teorinė ekonomika, šakinė ekonomika (aukštesnieji kursai), pinigų ir finansų mokslas, vienas specializacijai pasirinktas dalykas iš šešių: 1) tarptautinė ekonomika, 2) ekonominės sistemos, 3) ekonometriniai metodai, 4) įmonių ekonomika, 5) viešoji teisė, 6) makroekonominis planavimas. Šioje studijų dalyje, prieš laikydamas baigiamuosius egzaminus, kiekvienas studentas rašo rašto darbą, kurį turi apginti. Egzaminai laikomi raštu (5 egzaminai kas antrą dieną) ir žodžiu (4 egzaminai per 2 arba 3 dienas). Egzaminuoja komisija. Sėkmingai išlaikiusieji baigiamuosius egzaminus gauna candidatus oeconomiae (cand. oecon.) laipsnį.

Paprastai keletas absolventų lieka institute moksliniais asistentais arba universiteto stipendininkais dažniausiai 5—6 metams. Čia jie ruošia disertacijas filosofijos daktaro laipsniui (Ph. D.) gauti. Šis laipsnis palengvina kelią į etatinio dėstytojo vietą arba į darbą ūkyje, tačiau moksliniam vardui ir pareigoms tiesioginės įtakos neturi (antai Ekonomikos institute daktaro laipsnį turi visi profesoriai ir keli asistentai, bet nė vienas docentas).

Be paskaitų ir seminarų, Oslo universitete jau seniai praktikuojama savotiška mokymo forma — neformalus, neprograminiai seminarai (norvegiškai vadinami „kollokvier“, t. y. kolokvijumai), kuriems vadovauja vyresniųjų kursų studentai arba nauji absolventai, likę dirbti universitete, ir kuriuose papildomai nagrinėjami kai kurie dalykai iš mokymo programos. Matyt, tai yra iš dalies susiję su tuo, kad paskaitų ir seminarų lankymas Oslo universitete nėra privalomas.

Apskritai mokymo organizavimas Oslo universiteto socialinių mokslų fakulteto įvairiuose institutuose gerokai skiriasi. Naujosios disciplinos — sociologija, politologija — išsiskiria ir modernesnėmis mokymo bei žinių kontrolės formomis (dažnesnis egzaminavimas, didesnės studentų teisės pasirinkti egzaminavimo laikymo datą, didesnis seminarų ir kitų pratybų lyginamasis svoris ir pan.). Ekonomikos institute mokymo formos labiau tradicinės, šiek tiek atsilikusios nuo nūdienos reikalavimų.

II

Keletas minčių apie mokslinės stažuotės objektą — Norvegijos socialdemokratų ekonominę platformą.

Norvegija [324 tūkst. km², 4079 tūkst. gyventojų (1979 m.)] — ekonominiu požiūriu išsivysčiusi kapitalistinė šalis. Pagaminto nacionalinio produkto (bruto) apimtimi 1 gyventojui Norvegija 1977 metais buvo trečiojoje vietoje tarp kapitalistinio pasaulio šalių (atsilikdama nuo Šveicarijos bei Švedijos ir šiek tiek pralenkdama JAV, Kanadą, VFR, Daniją ir Belgiją). Šalies ekonomikoje vyrauja gavybinė ir apdirbamoji pramonė, kurioje labiausiai išsivysčiusios yra elektrochemijos, elektrometalurgijos, celuliozės ir popieriaus gamybos, žuvies perdirbimo šakos. Didelį vaidmenį šalies ekonomikoje vaidina prekybos laivynas [27,8 mln. bruto t, penktoji vieta pasaulyje (1977 m.)], taip pat sparčiai auganti naftos gavyba Norvegijos kontinentiniame šelfe Šiaurės jūroje.

Pigios elektros energijos (iš esmės visa elektra gaminama naudojant hidroenergią) dėka Norvegijos pramonė įstengia konkuruoti tarptautinėje rinkoje energijai imliomis produkcijos rūšimis: pirmiausia celulioze bei popieriumi ir aliuminiu. Nemažas užsienio valiutos įplaukas šaliai duoda prekybos laivynas, taip pat prieš keletą metų pradėtas naftos eksportas (naftos gavyba 1979 m. pasiekė 18 mln. t, dujų — 20 mln. t; šalyje naftos ir dujų suvartota 8,6 mln. t). Taigi apsirūpinimas energijos ištekliais daro didelę įtaką Norvegijos ekonomikos raidai.

Nuo 1935 metų Norvegijos užsienio ir vidaus politiką formuoja socialdemokratai — Norvegijos darbininkų partija (NDP). Jie valdžioje išbuvo iki 1965 metų, po to sudarė vyriausybę 1971—1972 metais ir vėl atėjo į valdžią 1973 metais. Taigi Norvegija yra tipiška skandinaviškojo „socialdemokratų bastiono“ atstovė.

Skandinavijos šalis yra klasikinės valstybinio monopolistinio kapitalizmo valstybės. Kiekvienos iš jų ekonominė sistema yra pagrįsta private gamybos priemonių nuosavybe, apimančia beveik visas pagrindines ekonomikos šakas. Šių šalių visuomenė susideda iš negausios, bet viešpataujančios kapitalistų klasės, visuomenės daugumą sudarančios darbininkų klasės, taip pat smulkiųjų savininkų klasės, t. y. smulkiosios buržuazijos. Visuomenėje dominuoja stambiojo kapitalo atstovai ir jų interesai, jai būdingi socialiniai ir ekonominiai konfliktai tarp išnaudotojų ir išnaudojamųjų.

Kita vertus, Skandinavijos šalis jau seniai garsėja kaip „ypatingos“ savo ekonomine ir socialine politika, kaip tam tikras „kapitalizmo transformacijos“ pavyzdys.

Legendą apie Skandinavijos šalių „išskirtinumą“, apie jų neva atrastą visuomenės raidos „trečiąjį kelią“ sukūrė klasikinio, „laisvosios konkurencijos“ kapitalizmo adeptai, pirmiausia Jungtinėse Amerikos Valstijose, dar prieš II pasaulinį karą „atradę“ Švediją ir kitas Skandinavijos šalis su jų socialdemokratinėmis (amerikiečių akimis, „socialistinėmis“) vyriausybėmis. Prie tokios legendos gimimo nemažai prisidėjo ir ilgametė energinga Švedijos socialdemokratų propaganda, savo vyriausybės ekonominę ir socialinę politiką laikydama atrastu nauju keliu. Aktyvus (palyginti su kitų to meto kapitalistinių šalių vyriausybių ekonomine veikla) valstybės vaidmuo, siekiant pašalinti Skandinavijoje kai kurias skaudžiausias kapitalizmo ydas (pirmiausia nedarbą), ir sąmoningos socialdemokratų pastangos vaizduoti, kad jų politikos tikslai iš esmės skiriasi nuo buržuazinių partijų politinių tikslų, — tokie buvo veiksniai, paskatinę atsirasti legendai apie skandinaviskąjį „trečiąjį kelią“.

Skandinaviskasis „ypatingumas“ — tai ne „trečiojo kelio“ atradimas, o tam tikra kapitalizmo raidos specifika Skandinavijos šalyse, susijusi su ilgametėmis socialdemokratų pastangomis.

Socialdemokratinis judėjimas Skandinavijos šalyse susikūrė praeito šimtmečio pabaigoje: Danijos socialdemokratų partija buvo įkurta 1871 metais, Norvegijos darbininkų partija — 1887 metais, Švedijos socialdemokratų darbininkų partija — 1889 metais. Iš pradžių tos partijos vadovavo Vokietijos SDP programa ir metodais, vėliau jos pasuko skirtingais keliais. Danijos SDP tuojau perėjo į oportunisto, bendradarbiavimo su buržuazija visais frontais pozicijas, o Norvegijos darbininkų partija buvo žengusi net tokį radikalų žingsnį, kaip įstojimas į Komunistų Internacionalą (1919—1923 m.). Dabar Skandinavijos šalių socialdemokratų partijų ideologinė platforma praktiškai vėl yra identiška.

Socialreformistinė tų partijų ideologija reiškiasi, formuojant socialdemokratinio judėjimo tikslą (sukurti „gerovės valstybę“ esąs pirmas ir pagrindinis visuomenės pertvarkymo tikslas) ir jo realizavimo metodą („turto perskirstymas“). Į pirmą vietą keldami paskirstymo sferos reformas (beveik neliesdami pačios gamybos santykių) ir perdėtai akcentuodami prekių ir paslaugų vartojimo lygį kaip svarbiausią, jų požiūriu, „naujosios“ visuomenės požymį, Skandinavijos darbininkų judėjimo reformistinių partijų lyderiai faktiškai vadovaujasi buržuazinės ir smulkiaburžuazinės ideologijos teiginiais.

Tai ypač ryšku, nagrinėjant tų partijų požiūrį į gamybos priemonių nuosavybę. Socialdemokratijai iš viso būdinga nuosavybės klausimą kelti kaip alternatyvinę situaciją — pagrindinių gamybos priemonių nacionalizavimas ar ekonomikos ir jos efektyvumo augimas. Suformulavus tokią neteisimą, nepagrįstą poziciją nuosavybės klausimu, toliau jau savaime prireikia sukurti reformistiniu keliu — taisyti, gerinti kapitalizmą, darant nedidelius ir neesminius visuomeninio produkto paskirstymo mechanizmo pakeitimus ir oficialiomis progomis (partijos suvažiavimuose, rinkiminiuose manifestuose, lyderių pareiškimuose) primenant vis platoniškesnį visuomeninės nuosavybės būtinumo pripažinimą.

Ignoruoti nuosavybės vaidmenį būdinga ir Norvegijos darbininkų partijai. Stai kaip tai apibūdina vienas iš NDP veikėjų, pokario metų Norvegijos socialdemokratų ekonominės politikos autorius E. Brufosas: „Svarbu... nelaikyti socializmo ekvivalentišku visuomeninei visų žmonių nuosavybei... Kadaisė ši idėja buvo laikoma fundamentalia, bet ji buvo modifikuota į daug kompleksiškesnę ir pažangesnę socialistinės ekonomikos gerovės valstybėje koncepciją: visiškas užimtumas, teisingas paskirstymas, socialinis aprūpinimas ir atsakomybė už ekonominę politiką, tenkanti parlamento organams“².

Tai atsispindi ir dabartinėje NDP programoje, kurios 1 paragrafas skelbia: „Norvegijos darbininkų partijos tikslas — socialistinė visuomenė. Tai bus visuomenė, kurioje demokratija vyraus kiekvienoje srityje, kurioje egzistuos visų žmonių ir grupių lygybė, didžiausia galima laisvė individui be žalos kitiems“³.

Sis itin nekonkrečiai nusakytas pagrindinis tikslas realizuojamas, kuriant „gerovės valstybę“, t. y. tokią pat neapibrėžtą, o iš esmės — kapitalistinę sistemą priemonių daliai nacionalinio produkto centralizuotai perskirstyti, siekiant sušvelninti opiausias kapitalistinių prieštaravimų apraiškas.

Toks tikslo savotiškumas („gerovės valstybė“ kaip ekonominis „demokratinio socializmo“ visuomenės pagrindas) sąlygoja ir savotišką, švelniai tariant, požiūrį į principinį visuomeninės nuosavybės klausimą: visuomeninė nuosavybė esanti būtina ir priimtina tik tiek, kiek ji padedanti sukurti „gerovės valstybę“. Tokia yra šiandieninė NDP lyderių pozicija.

² Cit. iš: *Mark W. Leiserson. Wages and Economic Control in Norway. 1945—1957.* Cambridge, Massachusetts, 1959, p. 68.

³ Cit. iš: *M. Saeter. Socialist Parties in Norway: Their European and Atlantic Profiles.* NUPI-notat, Nr. 127. Oslo, 1976, p. 7.

Savo skeptišku požiūriu į visuomeninės nuosavybės reikšmę ir vaidmenį NDP (ir kitų Skandinavijos šalių socialreformistinės partijos) išskiria net iš savo bendraminčių Vakarų Europoje. Tuo reiškiasi ypatingas Skandinavijos socialdemokratų pragmatizmas, gradualizmas, giliai įsigrauzęs taktikos reformizmas.

Beje nuosavybės klausimas į antrąją vietą nustumiamas ne vien dėl NDP ideologų metodologinių pozicijų. Tam tikrą vaidmenį čia atlieka ir taktikos motyvai, siekimas išlaikyti lyderių padėtį Norvegijos darbininkų judėjime. Darbininkų judėjimo „vienybės“ siekiama, sąmoningai vengiant aiškintis ir spręsti esminius, principinius klausimus.

Kita vertus, nuosavybės klausimas negali visiškai išnykti iš reformistų vadovaujamo darbininkų judėjimo problematikos. Tam trukdo dabartinė tikrovė, kapitalistiniai gamybiniai santykiai, su kuriais kasdien susiduria NDP ir profsąjungų eiliniai nariai. Dar daugiau. Toliau aštrėjant kapitalizmo prieštaravimams, didėjant kapitalistinės ekonomikos nestabilumui, nedarbiui, infliacijai, nuosavybės klausimas kaskart iškyla kaip aktuali visuomenės tolesnės raidos problema. Dėl to valdančioji NDP yra priversta manevruoti ir nuosavybės santykių sferoje.

Sio manevravimo apraiška yra tai, kad 8 dešimtmetyje buvo šiek tiek praplėstas ekonomikos valstybinis sektorius, nacionalizuojant firmas, atsidūrusias prie bankroto slenkščio (radiotechnikos firmą „Tandberg“ 1979 m.) arba plečiant valstybines įmones, kad būtų galima padidinti valstybės poveikį ekonomikai (pavyzdžiui, naftos gavybai).

**Valstybinių įmonių lyginamasis svoris
Norvegijos ekonomikoje 1970 ir 1977 metais (%)**

	1970 m.	1977 m.
Įmonių skaičius	1,1	1,7
Jose dirbanti darbo jėga	5,4	10,4
Gamybos apimtis	10,5
Kapitaliniai įdėjimai	5,9	31,9

Didindama valstybinių sektorių, valstybė paėmė į savo rankas didelę naftos gavybos dalį. Aišku, čia nemažai reikšmę turėjo politiniai motyvai, o ne vien NDP ekonominė doktrina. Lemiamas valstybės vaidmuo naftos gavybos srityje padidino valstybės vaidmenį ekonomikoje apskritai.

Iš priemonių, didinančių ekonominį valstybės vaidmenį, minėtinas ir 1978 metų įstatymas. Jame numatyta, kad daugumą privatinių komercinių bankų tarybų narių skirs valstybė.

Ilgalaikėje (1978—1981 m.) ekonominio vystymo programoje, parengtoje Norvegijos socialdemokratinės vyriausybės ir priimtoje parlamento, sakoma: „Mūsų ekonominė sistema grindžiama privatinės nuosavybės teise... Privatinė nuosavybė turi tarnauti kiekvieno pagrindiniams interesams, tad reikia apriboti galimybę valdyti kitus, kuri slypi privatinėje nuosavybėje. Tai ypač pasakytina apie didelio turto ir pramoninės bei finansinės veiklos privatinę nuosavybę. Vyriausybė stengsis įtraukti ir nesavininkų interesus į sprendimus darančius organus“⁴.

Nekeliant klausimo, kiek ši deklaracija bus realizuota, iš teksto matyti, kad socialdemokratų vyriausybė pasiryžusi ir toliau tenkintis smulkiais reformomis, paliatyvais, laikydama privatinę nuosavybę būtina ekonominės sistemos sąlyga. Tai tipiška socialreformistinė pozicija.

Reformistinė, oportunistinė NDP strategija ir taktika nėra paslaptis pačiai norvegų visuomenei. Kritinė pažiūra į susitaikėlišką NDP poziciją

⁴ Norwegian Long-Term Programme. 1978—1981. Parliamentary Report No. 75.—Oslo, 1977, p. 86.

santykiuose su buržuazija reiškiasi įvairiomis formomis, be kita ko, ir tuo, kad per parlamento rinkimus už NDP atstovus balsuoja vis mažesnė balsuojančiųjų dalis: 1957 metais NDP gavo 48,3%, 1961 metais — 46,8%, 1965 metais — 43,1%, 1969 metais — 46,5%, 1973 metais — 35,3%, 1977 metais — 42,3%.

Kad visuomenė kritiškai vertina NDP kursą, matyti ir iš to, jog 1961 metais susikūrė Socialistinė kairioji partija — nauja politinė partija į kairę nuo NDP. Surinkusi 1977 metais daugiau kaip 4% balsų, ši partija tapo ženklią jėgą šalies politinėje scenoje.

Nepasitenkinimas socialdemokratų kursu reiškiamas ir mažiau apgalvotomis formomis. Pavyzdžiui, 1973 metais susikūrė pažangos partija (iš pradžių vadinta Anderso Langės partija). Šios partijos programoje siekiama žymiai sumažinti arba iš viso panaikinti pajamų mokestį, iš esmės sumažinti valstybės išlaidas. Šios partijos sugebėjimas išsilaikyti politinėje scenoje (1973 m. ji surinko 5% balsų, o 1977 m. — 4,5%) rodo, kokia sunki mokesčių našta slepia piliečius „gerovės valstybėje“.

NDP, kaip socialreformistinės partijos, teorija ir praktika visada buvo ir yra smulkiaburžuazinės prigimties, t. y. dvilypio pobūdžio. Gyvenimo tikrovės verčiama atsiliepti į realius socialinius ir ekonominius darbo žmonių poreikius, NDP siūlė ir siūlo aiškiai nepakankamas priemones tiems poreikiams tenkinti, siekia utopiško darbininkų klasės ir buržuazijos bendradarbiavimo, „gerinant“ kapitalistinę visuomenę. Kova su socialreformizmu ideologija — tai kova už darbininkų klasės vienybę ir socializmo pergalę.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1980 m.
rugsėjo mėn.